

Адышева Н.К.

**МОРАЛДЫК БААЛУУЛУКТАР ТҮШҮНҮГҮНҮН
ФИЛОСОФИЯЛЫК ТАЛДООСУ**

Адышева Н.К.

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ

N.K. Adysheva

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF CONCEPT OF MORAL VALUES

УДК: 17.022.1(575.2)

Макалада моралдык баалуулуктар түшүнүгү, анын өнүгүшү, изилденүүсү философиялык өңүттөн талданат. Антикалык жана жаңы доор ойчулдарынын бул маселеге карата пикирлери теориялык изилдөөнүн анализ, синтез, жыйынтыктоо усулдары аркылуу келтирилет. Моралдык баалуулуктардын аксиологиялык функциялары, коомдогу жана адамзаттагы баалуулуктар жана асылдыктар жөнүндөгү илимий көз караштар зор мааниге ээ экендигин белгилөө менен, аны андан ары калыптоо замандын негизги милдеттери катары белгиленет.

Негизги сөздөр: мораль, этика, деонтология, дескриптивдик жана нормативдик этика, баалуулуктар, моралдын функциялары.

В данной статье с философской точки зрения анализируется понятия моральные ценности, ее эволюция и степень изучения. Воззрения мыслителей античности и новом времени исследуются с помощью теоретических методов исследования, как анализ, синтез и обобщение. Аксиологические функции моральных ценностей и научные взгляды имеют огромное значение для развития общества и человечества. Формирования моральных ценностей является основной функцией развития общества и его стабильности.

Ключевые слова: мораль, этика, деонтология, дескриптивная и нормативная этика, ценности, функции морали.

This article reveals the concept of moral philosophy, its development and the degrees of study. The opinions of antique thinkers and recent researchers with the help of theoretical methods of investigation as an analysis, synthesis and generalization. Axiological functions of moral values and scientific viewpoint have a great deal with the development of society and humanity. Progression of moral values is the main function of development of society and its stability.

Key words: moral, ethics, deontology, descriptive and normative ethics, values functions of morality.

Мораль түшүнүгү адамзат коому пайда болгондон тартып калыптана баштаган жана доордун өзгөрүшү менен жаңы мааниге ээ болуп отурган. Себеби, ар бир коомдо өз мүчөлөрүнө белгилүү талаптар коюлат жана алар өзгөрүүгө учурайт. Мораль, этика жана нравалуулук терминдери алгач синоним катары колдонулган. Мезгилдин өтүшү менен бул терминдердин мааниси айырмаланган. Коомдук аң-сезимдин өнүгүү процессинде этика түшүнүгү илим, ал эми мораль илимдин предмети катары каралган. Моралда коомдук зарылчылык, керектөө талабы коом менен топтордун кызыкчылыгы стихиялуу түрдө калыптанып, жалпыга таанылган буйруктар жана баалар, массанын адаттары, каадалары, коомдук пикирлеринин үлгүсүндө чыңдоо түрүндө туюндурулган. Ошондуктан моралдын талабы бүт баарына бирдей,

кимдигине карабай эч ким тарабынан мажбурлоосуз милдеттендирген формада болот. Бул талаптар салыштырмалуу туруктуу мүнөзгө ээ. Алар жөнөкөй каададан, зордоп карманган салттан айырмаланат, ошонусу менен адамга кандай жашап, эмне кылуусуна ылайыктыгы жөнүндө түшүнүк түрүндө идеялык негиздөө алат.

Мораль түшүнүгү латын тилинен – *moralitas* которгондо коомдо кабыл алынган жүрүш-туруш эрежелеринин жыйындысы, жакшы же жаман, адилеттүүлүк же адилетсиздик, намыс, уят сыяктуу баалуулуктарды билдирген. Бул түшүнүктү биринчилерден болуп б.з.ч. VI кылымда жашаган антикалык философ Цицерон пайдаланган. Ал «моралдык философия» маселесине көңүл буруп, адамга мораль кудай тарабынан берилгенин, адамдын моралдык мамилелерге катышуусу табиятынан бар экендигин, мораль коомдун саясий жана экономикалык абалына байланыштуу өзгөрүп тураарын, басып алуучулук жана талап-тоноочулук согуштар коомдук моралдык деградацияга алып келээрин белгилеген [9]. Дагы бир антикалык ойчул Сократ жашоонун манызы деп акыйкат, чындык жана жакшылыкты эсептеген. Ал адамдын акыл эсин, таанымын этикага байланыштырган. Платон болсо моралдык баалуулуктарды жакшылык түшүнүгү менен байланышта караган жана жакшылык иштерди жасоо менен кудайга жакындашууга болот деген пикирде болгон [2].

Иммануил Кант «Практикалык акыл-эсти сундоо» деген эмгегинде этика маселесин талдоого алган. Ал мораль маселесин жакшылык, деп түшүндүрүү менен мораль диндин башаты деген жыйынтыкка келген [6]. Ал эми дагы бир немецтик классикалык философиянын өкүлү Гегель мораль деп жүрүштуруштун аспектин, нравалуулук деп жүрүштуруштун өзүн түшүнгөн [3]. Анын пикиринче мораль индивиддин жүрүш-турушка субъективдүү баа бериши болсо, нрава реалдуу тажырыйбадагы жүрүштуруш, башкача айтканда «мораль» жана нравалуулук терминдеринин ортосунда айырмачылыктар бар деп эсептеген. Алар өз алдынча жашап, бири-бирин тарыхый түрдө алмаштырып турушат. Гегель өз оюн төмөндөгүчө тастыктаган:

1. нравалуулук салт менен бекемделип, индивид андан көз каранды, ал эми мораль анын ички ишеними;

2. нравалуулук жүрүш-туруштун практикаланган нормалары менен дал келсе, мораль реалдуулукта болгон терс көрүнүштүн таасиринде калыптанат;

3. нравалуулук коомдук мораль катары каралса, ал эми мораль индивидуалдуу адеп ахлак.

Этика (мораль философиясы) – мораль маселелерин изилдөөчү философиянын бутагы. Этика терминин мораль түшүнүгүнө синоним катары колдонуу менен белгилүү бир топ же жеке адамдын моралдык принциптерин жана традицияларын белгилөө үчүн пайдаланылат. Философиялык этика кишинин кулк-мүнөзү, жүрүм-туруму жөнүндөгү философиялык окуу, идеология калыптарын бири жана адеп, сылыктык, тартип ченеми. Этика – байыркы теоретикалык илимдердин бири, философиянын бөлүгү катары кул ээлөөчүлүк коомдо пайда болгон. Адеп-ахлак жөнүндө окууну белгилөө үчүн этика терминин ойчул Аристотель биринчи болуп киргизген [1]. Адеп-ахлактык этика коомдо пайда болгон жана ага активдүү түрдө таасир берген коомдун өнүгүшүн чагылдырган, коомдук аң-сезимдин бир калыбы болуп саналат. Этиканын максатына адамдын жашоосунда пайда болгон адеп-ахлак көйгөйлөрүн чечүү да кирет. Этика илиминин негизги маселеси – жамандык менен жакшылык маселеси болуп саналат.

Этикалык теориялардын бири деонтология (гр. δέον, deontos – милдеттүү, logos – окуу) – адамдык парз менен моралдык талаптардын проблемасын изилдейт. Термин англиялык философ Иеремия Бентам тарабынан киргизилип, адептүүлүк тууралуу окууну белгилөө үчүн колдонулган [5]. Деонтология социалдык мыйзамдардын талабы болуп саналган адеп-ахлактуулукту так аткаруунун формасын чагылдырат. Дескриптивдик этика тигил же бул коомдогу моралды конкреттүү - социалдык жана тарыхый изилдөөгө алган этика илиминин өзгөчө тармагы. Ал коомдогу жашап жаткан адат, салт, адептин формаларын окуп үйрөтөт. Мораль дескриптивдик маанисинде жеке же коомдук баалуулуктарды, жүрүм-турум кодексин, коомдук адептик баалуулуктарды түшүндүрөт. Анда жакшы же жаман категориялары талданбастан, эмне жакшы же жаман экендиги гана белгиленет. Ал эми нормативдик этикада адам жашоосунун манызы, адептик милдет, жакшылык, жамандык маселелери талданып, нравалык принцип, идеал жана нормалар теориялык жактан негизделген. Адамзат тарыхында калыптанган бардык моралдык окуулар жана этикалык теориялар практикалык нравалык проблемаларды чечүүгө арналган. Ар бир ойчул бул маселеге келгенде жалпы коомчулуктун колдоосуна татыган диний принциптерге, моралдык нормаларга негизделген этикалык окууну түзгөн [8].

Баалуулуктар бул адам үчүн маанилүү жана керектүү деп эсептелген, анын максаттарына жана кызыкчылыктарына жооп берген жалпы, туруктуу элестөөлөрү. Анда адамдардын нерсеге, окуяга же көрүнүшкө жана башка адамдарга болгон мамилеси, ошону менен бирге коомдо калыптанган эреже, үлгү, жүрүм турум эталону чагылдырылат.

Моралдын төмөндөгү функцияларын бөлүп көрсөтүүгө болот:

- жөнгө салуучулук – мораль адамдардын коомдогу жана өзүнүн жүрүм-турумун көзөмөлдөйт. Коомдун эволюциясында коомдук мамилелерди жөнгө салуунун түрдүү, башкача айтканда укуктук, административдик, техникалык жолдору ойлонуп табылган. Бирок, жөнгө салуунун моралдык жолу алардан уникалдуулугу менен айырмаланат. Анда атайын көзөмөлдөөчү мекемелер жок, аларды коомдук пикир, салт, адат, тарбия маселелери эле аныктайт.

- баа берүүчүлүк – мораль дүйнөнү, андагы процесс, кубулуштарды гумандуулук өңүттөн карайт жана аларды жакшы, жаман, адилеттүү, адилетсиз деп бөлөт, ошого жараша активдүү иш аракеттерди жүргүзөт. Дүйнөнү баамдап баалоо менен адам аны өзгөртөт жана өзү да ыңгайланышып өзгөрөт.

- тарбиялык – коомдук турмушта мораль тарбия каражаты болуу менен инсандын калыптанышын ишке ашырат. Нравалык идеалдардын негизинде жеке жана коомдук кызыкчылыктардын шайкештигин камсыз кылат. Демек, адамзат жаныбарлар дүйнөсүнөн акыл эси, аң-сезими жана моралдык касиеттери, башкача айтканда жалпы адамзаттык баалуулуктары менен айырмаланаары талашсыз чындык. Негизги баалуулуктар болуп намыс, кадыр-барк, абийир, жоопкерчилик жана милдет, сүйүү, кайрымдуулук эсептелет. Моралдык норманын башкы максаты адамдын боорукердик, кайрымдуулук касиеттерин жайылтуу менен башка адамдар менен адептин алтын эрежелерине ылайык жашоосуна түрткү берүү. Адам моралдык ишмердүүлүгүндө эркин жана тигил же бул моралдык норманы тандоо анын эрки. Кишинин мындай эркиндиги моралдык тандоо деп аталып, бир топ кыйынчылыктуу туудурат. Бул тандоодо кайсы ченемди кабыл алуусу анын тарбиясынан, билиминен жана баалуулуктарды тутунуусунан көз каранды. Адам өзү тандаган моралдык нормалар үчүн коом жана өз абийири алдында жооптуу [8].

Адабияттар:

1. Аристотель. Никомахова этика. - М., 1994
2. Васильев В.А. Сократ о благе и добродетели. Социально-гуманитарные знания. - М., 2004. - № 1.
3. Гегель. Феноменология Духа. Философия истории. - М., 2007.
4. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика. - М., 2000
5. Гусейнов А.А. Введение в этику. - М., 1985
6. Иммануил Кант. Критика чистого разума. - М., 1994
7. Михаленко Ю.П. Политический идеал Платона в контексте реальной истории. - М., 2003
8. Попов Л.А. Этика. - М., 1998
9. Цицерон Марк Туллий. О пределах блага и зла; Парадоксы стоиков. Пер с лат. Н.А. Федорова; вст. ст. Н.П. Гриндера; коммент. Б.М. Никольского. М.: РГГУ, 2000

Рецензент: к.филос.н., доцент Эргешов А.